

TITU MAIORESCU — CONȘTIINȚA CRITICĂ A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI

MARIN DIACONU

În fenomenologia istorică a culturii române, fără îndoială că Titu Maiorescu reprezintă momentul conștiinței critice.

Într-un mod specific, fenomenologia istorică străbate — la scară istorică, prin decenii, secole ori milenii — în genere aceleași momente-trepte pe care le parurge fenomenologia conștiinței ontogenetice. Sunt deveniri care i-au permis lui Hegel să generalizeze speculativ-dialectic asupra raportului dintre stare și devenire, dintre logic și istoric; sunt fapte care, într-un domeniu determinat, s-au constituit în ideea: ontogenia repetă filogenia — aşa cum și filogenia desfășoară — într-o durată mai îndelungată — devenirea ontogenetică. Sau, într-o înțelegere personală, originală și perenă istoric, este ceea ce Noica delimită, limita și dezlimita prin conceperea devenirii ca devenire întru devenire și devenire întru ființă.

În devenirea ontogenetică, conștiința individuală — prin interacțiune cu conștiința colectivă structurată divers grupal și cu conștiința comunitară desfășurată istoric — trece de la simpla, elementara existență abia instituită, bogată în posibilități, în virtualitate imanente, la conștiința cognitivă, apoi la cea critică, mai apoi constructiv-creatoare și, în sfârșit, până la cea retrospectiv-înțeleaptă (precum mintea din urmă a românului...). Fiecare dintre aceste momente îmbracă forme ușor variate de la o individualitate la alta; totodată, ele interferează în permanență, pe fondul predominanței uneia, nu numai în fazele de trecere de la una la alta, ci pe întreg parcursul fenomenologic.

Desigur, unele conștiințe individuale sunt predominant cognitive, altele predominant critice, altele predominant constructiv-creatoare ori retrospectiv-înțelepte. Unii cunosc, sunt curioși de dragul noutății, al spectaculosului uman, al cunoașterii; alții sunt predominant și poate exagerat critici și devin cârcotași, plângăreți, reclamaglii; alții răptuiesc binele sau răul și-l dau pe apă...; sau altora le place să ne conducă, să ne dea sfaturi, să-și pună ori să ne pună o coroniță pe cap, ori să ne tragă de urechi...

Vârsta adolescentei, a primei tinereți este vârsta critică prin excelență și ea trebuie să fie urmată, în chip necesar, după proiectarea într-un ideal, de vârsta constructiv-creatoare.

Și în fenomenologia istorică identificăm momentul cunoașterii, al acumulării de cunoștințe, al interiorizării valorilor clasice create, apoi cel critic — ca mani-

festare a trecerii conștiinței din faza în-sinelui în aceea a pentru-sinelui —, cel constructiv-creator și cel al valorizării drumului parcurs și al poveței, al sfătoseniei înțelepte.

În regionalul comunitar românesc, momentul predominanței conștiinței cognitive durează vreo două milenii și ceva. Este momentul în care se formează poporul, limba și conștiința românească; este momentul când se dialoghează cu alte conștiințe comunitare și când se trece de la creația anonimă, empirică, folclorică spre și către creația cultă, în planurile: literar, artistic, științific, religios și filosofic. Altfel spus, este devenirea istorică prin cultura străromână — identificată, cercetată și pozitivată de Nestor Vornicescu, Mihail Diaconescu și alți câțiva —, cea a cronicarilor, a Școlii Ardelene, a lui Cantemir, întreaga cultură premodernă și o bună parte din cea modernă, până la mijlocul veacului al XIX-lea.

În concreștere cu acest moment al acumulării apare momentul conștiinței critice, instituit, teoretizat și strălucit reprezentat de Titu Maiorescu, dotatul, talentatul și ambicioșul om de cultură care s-a adăpat de la multe fântâni culturale central-europene și apusene, a cunoscut și s-a manifestat specific în toate provinciile românești și totodată a edificat critic pentru cultura română în integralitatea ei. Ceva mai mult, Maiorescu se impune în spațiul cultural și în istoria culturală a românilor împreună cu *Junimea*, cu „Convorbirile literare” și cu trei generații de creatori: maiorescieni, postmaiorescieni și postpostmaiorescieni. Ieșirea personală din cultură, la sfârșitul epocii moderne, se prelungește pentru încă trei decenii, prin maiorescieni și postmaiorescieni, până în 1947.

Titu Maiorescu este buna noastră conștiință critică, aşa cum au fost Socrate pentru antichitate și Kant pentru spiritualitatea germană modernă.

Spiritul socratic este critic-destructiv față de învăluirea și înfundătura sofistică și totodată critic-constructiv prin deschiderea către înfăptuirea lui Platon și cea a lui Aristotel. Este fapt de evidență carteziană și de bun-simț cultural clasic că cei trei edifică etapa clasice a spiritualității grecești, ca manifestare predominant filosofică și ca întemeiere logică.

După o devenire bimilenară a spiritualității europene — cu dibuirile și încercările scolastice, cu îndoiala septic-metodică a lui Hume, cu avântările critice prin Francis Bacon (cu teoria idolilor) și prin René Descartes (cu clasicalul său *cogito* și cu îndoiala metodic-constructivă) — se pregătește terenul epistemic pentru clasical criticism al lui Immanuel Kant. Or, și acest moment este critic-destructiv în raport cu un anume trecut, cel fără de viitor, și totodată critic-constructiv prin deschiderea către viitor, către ceea ce avea să vină, trebuia să se instituie, a fost să fie și este etapa clasice a filosofiei germane, prin edificarea constructivă a lui G.W.Fr. Hegel. Interesant este că și acesta din urmă este deosebit de critic față de Kant, un necunosător al istoriei filosofiei; doar că, în spirit autentic și profund hegelian, istoricii de mai târziu rețin și pun în evidență concreșterea de la Kant la Hegel și pun între paranteze fenomenologice critica hegeliană a critisismului kantian.

Altfel spus, pe conștiința critic-constructivă a lui Socrate se înalță etapa clasice a filosofiei grecești — culmea antichității europene — și pe conștiința

critic-constructivă a lui Kant se edifică etapa clasică a filosofiei germane — culmea filosofiei moderne.

Rolul lui Socrate și al lui Hegel avea să-l joace și l-a înfăptuit exemplar Titu Maiorescu în planul comunitarului culturii române. A se reține că toți trei au fost și logicieni. Trei sunt domeniile în care se manifestă critic Titu Maiorescu: cel lingvistic, cel literar și cel filosofic. Cel lingvistic a fost evidentiat de istoricul limbii și ai lingvisticii românești; cel literar a fost cercetat și valorizat ca mare fapt istoric al istoriei literaturii române, îndeosebi de G. Călinescu în interbelic și de Liviu Rusu în a doua jumătate a veacului trecut.

În planul literarului, pe fondul și în concreștere simultană cu criticismul maiorescian, se edifică etapa clasică a literaturii române, etapă căreia îi aparțină și critica Criticului. În decurs de cinci decenii — de la înființarea „Junimii“ și de la apariția „Con vorbirilor literare“ până la moartea lui Maiorescu, la sfârșitul epocii moderne și în concreștere cu stadiile anterioare ale literaturii române — se înfăptuiește etapa clasică a literaturii autohtone, cu Eminescu, Caragiale, Creangă, ceilalți clasici și, desigur, cu Maiorescu însuși. Atât durata de o jumătate de veac cât îndeosebi modul specific cognitiv, valorizator și de intrupare creatoare al literaturii permit sincronizarea criticii maioresciene și a creațiilor literare clasice. Si anume, predominanța sensibilității în demersul literar, a perceptivului și a imaginii artistic-literare. Idealizarea realului în planul literar parurge drumul de la persoană la personaj, făcând uz de modalitățile perceptive, de imagine, de generalizare ca tipizare și de revenire în concretetea personajului. Si tot astfel atunci când obiectul cunoașterii, al valorizării și al creației literare este un element natural — pământ, apă, aer, foc, după anticele și clasicele elemente primordiale analizate de Călinescu într-un studiu literar special, sau o frunză, o plantă, o insectă, un animal — cu predominanța elementului real, element care intră în relație determinată și transfigurată literar, cu omul acestui *aici* și al aceluia *acum*.

Concomitent cu etapa clasică a literaturii române și în mod specific se constituie etapa clasică a artei române, de la cea teatrală — care transpune literarul pe scenă teatrului și se revarsă către lume ca scenă a vieții reale — la cea plastică și până la cea muzicală.

În schimb, etapa clasică a creației filosofice se constituie într-un alt moment istoric, la începutul epocii contemporane, în etapa culturală interbelică. Înțeleg aci prin creație filosofică întregul câmp al filosofiei românești — aflată acum într-o aleasă devenire și diversificare, de la filosofia propriu-zisă la ramurile care se desprind din trupul ei și se constituie ca discipline cu caracter filosofic — de la tradiționalele și clasicele ontologie, gnoseologie și etică la antropologie filosofică, filosofie a culturii, filosofie socială și sociologie, estetică, logică ori istorie a filosofiei și.a.

Această asincronizare istorică își are temeiul în devenirea istorică a gândului speculativ al românilor și totodată în modul specific al cunoașterii și creației filosofice, față de cunoașterea și creația literară.

Se știe că preistoria filosofiei românești este depășită prin *Învățările lui Neagoe Basarab...*, lucrare predominant religioasă, însă și cu o dimensiune lite-

rară și o alta filosofică. Ele sunt scrise de acest Machiavelli al românilor într-o limbă străină — precum în Apus se scrisă în latină — și prin ele spiritul este fixat — cu expresia lui Constantin Noica — într-un „absolut“. Acest spirit va fi relativizat pe coordonata temporală, peste două secole, de Cantemir, iar pe coordonata spațial-românească, peste alte două secole, de Lucian Blaga, în etapa clasică a filosofiei noastre.

De la *Învățurile lui Neagoe Basarab...* și până la sfârșitul primei etape a epocii moderne, până către 1860, accentul filosofic cade pe *acumularea filosofică*. În trei veacuri trebuie să se și se reface, interiorizându-se cognitiv, parcursul de două milenii al filosofiei universale. Chiar și Titu Maiorescu, prin „prelecionii“ la *Junimea*, prin lecțiile de logică și de istorie a filosofiei europene — îndeosebi germane și franceze — continuă, în modalitatea didactică, forma acumulării, a promovării cunoștințelor filosofice. Iar elaborarea sistemului filosofic al lui Conta atestă virtuțile filosofice creative ale românilor, care vor trece în prim-plan în etapa interbelică.

Pentru creația filosofică, cunoașterea tradiției, a istoriei filosofiei universale și autohtone este mult mai necesară gânditorului creator decât este necesară cunoașterea literaturii (universale și românești) pentru scriitor. În literatură, poate fi talentat și chiar genial la 20–25 de ani; or, un sistem filosofic nu se poate elabora, în genere, decât după vîrstă de 40 de ani. Este adevărat însă că ideea directoare a sistemului trebuie să-ți surâdă și să te obsedeze, până la a deveni robul ei, pe la 25 de ani.

Apoi, dacă cunoașterea literară se întrupează în imagini literare manifestate în planul sensibilității, cunoașterea filosofică este ceva mai pretențioasă. Ea se instituie pe fondul acumulării filosofice și al problematizării, al filosofării care duce la fructul filosofic, la cunoștință speculativ-abstractă. Or, ceea ce se instituie la nivelul sensibilității — de la cunoașterea vieții reale și istorice, a oamenilor reali, concreți, a creațiilor literare, artistice, științifice, religioase ori morale, încă și a celor filosofice însesi — este supus unor clasice operații epistemologice și logice, spre a se întrupă, pe podișul speculativ, în abstractii, în notiuni, categorii, concepte, judecăți, idei, raționamente — de la silogism la sistemul filosofic desfășurat pe mii de pagini.

Acest specific al cunoașterii filosofice față de cea literară influențează epistemologic constituirea etapei clasice a filosofiei noastre — pe fondul critic filosofic și logic maiorescian — de-abia în momentul interbelic; adică, atunci când etapa clasică a literaturii noastre este desăvârșită și se săvârșește, trecând într-o alta, cu alți mari creatori, predominant realiști.

Maiorescu a conștientizat pe deplin fenomenologia istorică a culturii române și ritmul istoric al unui tip sau altul de creație cultă. El i-a încurajat pe literați, i-a „criticat“, i-a promovat; iar atitudinea lui epistemică față de creația filosofică a fost sintetizată în plastica expresie: „nu rezistă celula“, atât aceea a creatorului, cât și aceea a cititorului demersului și valorii speculative. El nu i-a încurajat pe tinerii gânditori să plăsmuiască original-filosofic; iar atunci când unul sau altul dintre tinerii săi prieteni s-a avântat printre-o carte filosofică, l-a privit cu un surâs olimpian. El însuși n-a fost un mare creator original într-ale filosofiei, ci doar —

în concreștere, cu o bună deschidere către trecut și totodată către viitor — un mare creator critic.

Doar că noi vremuri cer noi oameni, noi creatori. Și, dintre maiorescieni, câțiva depășesc stadiul critic și se afirmă în cel creator-original. C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu și Ion Petrovici pornesc nemijlocit din „critică“ lui Maiorescu — precum anume scriitori din *Mantaua* lui Gogol —, se avântă și reușesc să-și dea măsura deplină a talentului și creației lor în momentul spiritual interbelic.

Încă, Maiorescu nu e conștiința critică doar pentru cei câțiva maiorescieni într-ale filosofiei, ci el este pentru întreaga filosofie românească.

La înfăptuirea și potențarea într-un plan superior — cel mai înalt de până astăzi — al filosofiei românești, în etapa ei clasică au participat trei generații de gânditori: cea vârstnică, cea matură și cea Tânără. Cea vârstnică i-a avut în prim-plan pe maiorescienii amintiți mai înainte; cea matură este nu numai mai diversă, însă și mai diferită; aci, în continuitate — pe fondul aparenței de discontinuitate — se situează Nae Ionescu și, desigur, Lucian Blaga, D.D. Roșca, Mircea Florian ș.a. Iar generația Tânără — în continuitatea postmaioresciană — are și ea un prim-plan, prin elevii școlii filosofice a lui Nae Ionescu — adică: Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Emil Cioran și Mircea Eliade; încă și alții, precum Anton Dumitriu etc.

În cazul lui Titu Maiorescu, spiritul critic a fost îmbogățit și desăvârșit prin creațiile elevilor săi, superioare față de aceea a profesorului lor.

Maiorescu vine până în etapa actuală a filosofiei românești.

În ultimii 50 de ani, s-a cercetat intens creația filosofică a marelui junimist și profesor în studii, monografii și s-au editat câteva lucrări ale Criticului. Numesc aci doar un maiorescian actual: Alexandru Surdu.

Maiorescu este actual și prin cerința intemeierii *critică filosofice românești* — care este încă un deziderat.

În fenomenologia istorică a filosofiei românești, noi nu putem spune: „Înapoi la Maiorescu!“, ci trebuie să spunem: „Înainte cu Maiorescu și cu întreaga creație filosofică românească!“